

پژوهشنامه حج و زیارت
سال هشتم، شماره بیست و دوم
پاییز ۱۴۰۲
صفحات ۱۴۶ - ۹۹

شناسایی طرق و بازسازی کتاب مزار علی بن مهزیار اهوازی

محمد حسین سهیلی^۱

چکیده

کتاب مزار نوشته علی بن مهزیار (از اصحاب معتمد امام رضا، امام جواد و امام هادی علیهم السلام) از کتبی است که در تألیف کتب متقدمان امامیه در موضوع زیارت از آن استفاده شده است. شناسایی احادیث این کتاب با موضوع زیارت - که در کتب موجود متقدمان امامیه باقی مانده - هدف این نوشتار است. با توجه به وثاقت علی بن مهزیار و شهرت و اعتبار کتب او میان محدثان متقدم امامیه وجود زیارات و احادیث فضیلت زیارت در کتاب های او نشانه اصالت زیارت و اهمیت آن در مکتب اهل بیت علیهم السلام است. محتوای این روایات و زیارات برخلاف نظر برخی مخالفان نشانه آن است که فضایل بسیار زیارت اهل بیت علیهم السلام دارای اصالت در سخن معصومان است؛ همچنین امام و سایر اولیای خدا به زائر توجه دارند، صدای او را می شنوند و برای آمرزش گناهان او واسطه می شوند.

کلیدواژه ها: زیارت معصومان علیهم السلام، کتاب مزار علی بن مهزیار، مصادر کهن زیارت، بازسازی منابع کهن زیارت، شبهات زیارت.

مقدمه

در بررسی های مختلف روشن شده که روش امامیه در انتقال حدیث عمدتاً کتبی بوده است (برای نمونه رک: معارف و قربانی زرین، ۱۳۸۸، ص ۲؛ عمادی حائری، ۱۳۹۴، ص ۵۲؛ معارف، ۱۳۸۸، ص ۳۹). روش کتبی برای انتقال حدیث بر اتقان متن احادیث و میزان اعتماد به آنها می افزاید؛ به خصوص با توجه به اینکه این کتاب ها با روش های اعتماد افزای قرائت و اجازه مشایخ دست به دست یا استنساخ شده است. اسناد احادیث در واقع معرف همین مشایخ اجازه ای است که کتاب را از مؤلف اولیه روایت، و بر مشایخ خویش قرائت می کردند و از آنها اجازه روایت نیز اخذ می کردند. بر اساس سلسله سند روایت می توان سیر انتقال متن روایت را از نظر زمانی و مکانی ترسیم کرد (برای تفصیل بیشتر، رک: حائری عمادی، ۱۳۹۴، ص ۶۸). گاهی این راویان بر اساس کتاب شیخ خود کتابی جدید نیز تألیف می کردند. با بررسی اسناد احادیث و مراجعه به کتب فهرست می توان منابع اولیه احادیث را به طور احتمالی تشخیص داد؛ زیرا مشاهده طریق روایت در کتب فهرست و بررسی میزان مشابهت آنها با سند در کتب حدیث شاهی بر استفاده مؤلف کتاب حدیث از منبعی کهن است. برخی شواهد بر احتمال استفاده از منبعی مکتوب از این قرانند: مشابهت سند روایت در کتاب حدیث با سند روایت کتاب در فهرس قدیم شیعه، نقل تعداد بسیاری روایت از یک راوی با سندی یکسان و اسناد موازی به یک راوی (حلقه مشترک) و مطابقت موضوع روایات با عنوان کتاب آن مؤلف. با به کار بستن این روش ها می توان از آنها برای بازیافت بسیاری از روایات کتاب های کهن از دست رفته استفاده کرد (برای تفصیل بیشتر، رک: مدرسی طباطبایی، ۱۳۸۶، ص ۱۵؛ عمادی حائری، ۱۳۹۴، ص ۵۲). بازسازی یک کتاب با جمع آوری احادیث یک راوی متفاوت است. بازسازی جمع آوری احادیث منابع

مکتوب کهن از مصنفات و مؤلفات بعدی است که به مرور زمان متفرق شده‌اند. در کار بازسازی به دو نکته مهم باید توجه کرد. نخست اثبات وجود این آثار مکتوب و دوم گردآوری قطعات پراکنده از این آثار از بین رفته (برای تفصیل بیشتر، رک: مددی، ۱۳۹۳، ص ۳۹۳-۳۹۴). یکی از انواع کتاب‌های ازمیان رفته اصحاب امامان علیهم‌السلام کتاب‌های مزار است. کتاب‌های مزاری یکی از گونه‌های مهم ادبیات دعایی در جهان اسلام‌اند. مطالعه تاریخ زیارت، مخصوصاً در اعصار اولیه، بدون دسترسی به این آثار مشکل می‌نماید (برای تفصیل بیشتر، رک: مهرش، ۱۴۰۰، ص ۱۱۷). برخی از تلاش‌ها در این زمینه بازسازی کتاب الحج معاویة بن عمار (پهلوان، ۱۳۹۶) و مزار سعد بن عبدالله اشعری (مهرش، ۱۴۰۰، ص ۱۷۳-۲۵۶) است. این تحقیق می‌تواند در تکمیل این شیوه مهم باشد.

علی بن مهزیار و کتاب مزار او

ابوالحسن علی بن مهزیار اهوازی پدری نصرانی داشت که سپس مسلمان شد. درباره خود علی بن مهزیار نیز گفته‌اند نصرانی بود و مسلمان و شیعه شد و فهم نیکویی از امر امامت داشت (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۲۵۳). او اصالتاً اهوازی بود (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۶۰) و با حسن بن سعید ارتباط داشت و چه بسا هم‌سبب آشنایی علی بن مهزیار با امام رضا علیه‌السلام و امر امامت شد (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۲۶۵؛ همو، ۱۳۷۳، ص ۳۵۴). از امام رضا، امام جواد و امام هادی علیهم‌السلام روایت کرد و از نزدیکان و موکلان معتمد امام جواد و امام هادی علیهم‌السلام بود. توقیعاتی از ناحیه معصومان علیهم‌السلام درباره او به شیعیان رسیده که همگی حاکی از نیکی اوست. در نقل احادیث ثقه بود و اعتقادی نیکو داشت (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۲۵۳). ثقه، دارای جلالت قدر و وسعت روایت بود (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۲۶۵). بر اساس قرائن، تولد او حدود سال ۱۸۰،

و وفاتش حدود سال ۲۵۰ قمری است (ملکی تراکمه‌ای، ۱۳۹۶، ص ۴۶). کتاب‌های تألیفی او مشهور، و همنام کتاب‌های حسین بن سعید با اضافاتی است (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۲۵۳). نجاشی از سی تألیف همنام او با کتب حسین بن سعید نام می‌برد و سپس به شش تألیف دیگر او نیز اشاره می‌کند (همان). در میان آثار او نام دو کتاب حج و مزار دیده می‌شود که به موضوع زیارت مربوط است. با توجه به اینکه احتمالاً احادیث مربوط به زیارت رسول خدا ﷺ و مزارات مربوط به مدینه در هر دو کتاب مزار و حج او موجود بوده، در این مقاله همه احادیث زیارت در بازسازی کتاب مزار او گنجانده شده است. شیخ طوسی تصریح کرده است که اغلب کتاب‌های او تفاوت چندانی با کتب حسین بن سعید ندارد (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۲۶۵). با بررسی روایات علی بن مهزیار در این نوشتار نیز همین مطلب تأیید می‌شود؛ زیرا اغلب آنها از حسین بن سعید نقل شده است. با توجه به وثاقت علی بن مهزیار و شهرت کتاب‌های او و وجود نسخه‌های متعدد از کتاب‌هایش میان امامیه تا نیمه قرن پنجم به نظر می‌رسد بتوان کتاب‌های او - و از آن جمله قسمت قابل توجهی از کتاب مزار - را بازسازی کرد.

طرق نقل کتب علی بن مهزیار

کتاب‌های علی بن مهزیار از کتب مشهور (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۲۵۳) و متداول و مورد استفاده امامیه بوده است. کلینی در کافی، ابن قولویه در کامل الزیارات، ابن بابویه در کتب مختلف خویش، و شیخ طوسی در تهذیب از کتاب‌های او استفاده کرده‌اند. ابن بابویه در من لا یحضره الفقیه میان کتب مشهور امامیه - که مورد اعتماد و محل مراجعه ایشان بوده است - به کتب علی بن مهزیار اشاره، و آن را از منابع خود در تألیف کتاب فقیه معرفی کرده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۳،

ص ۳). بنابراین می‌توان حدس زد که کتب علی بن مهزیار طرق نقل بسیاری داشته و راویان بسیاری از بزرگان امامیه آنها را روایت کرده باشند. با مراجعه به کتب فهرست و طرق موجود در مشیخه فقیه و تهذیب می‌توان برخی از این طرق را شناسایی کرد؛ اما بی‌تردید صاحبان فهرست از تمامی طرق کتاب‌ها نام نبرده و به برخی طرق بسنده کرده‌اند. سایر طرق کتاب‌های علی بن مهزیار را می‌توان با کمک اسناد روایات او در کتب کهن موجود شیعه به طور احتمالی تشخیص داد.

۱. طرق نقل کتب علی بن مهزیار در کتب فهرست

در فهرست نجاشی سه طریق، و در فهرست شیخ طوسی دو طریق برای کتاب‌های علی بن مهزیار آمده است. ابن بابویه نیز در مشیخه فقیه طریق خود به روایات علی بن مهزیار را معرفی کرده است. ابوغالب زراری هم در رساله خود در بیان طریق کتاب‌هایش برای فرزندش درباره کتاب‌های علی بن مهزیار به دو طریق اشاره می‌کند. به طور خلاصه طرق کتب فهرست و مشیخه‌ها به کتب علی بن مهزیار در پنج شماره در جدول ۱ مشاهده می‌شود:

شماره	طریق کتاب علی بن مهزیار			منبع
۱	ابن قولویه	محمد بن حسن بن علی بن مهزیار	حسن بن علی بن مهزیار	نجاشی (ص ۲۵۳)
		-		
۲	احمد بن محمد بن یحیی عطار	سعد بن عبدالله و حمیری	ابراهیم بن مهزیار	نجاشی (ص ۲۵۳)
		حمیری		
	-			
۳	ابن ولید	صفار	عباس بن معروف	نجاشی (ص ۲۵۳)، مشیخه فقیه (ج ۴، ص ۴۴۶)
۴	علی بن حسین بابویه	محمد بن یحیی	حسین بن اسحاق تاجر	مشیخه فقیه (ج ۴، ص ۴۴۶)
۵	علی بن حسین بابویه و ابن ولید	سعد بن عبدالله، حمیری، محمد بن یحیی، احمد بن ادريس	عباس بن معروف	فهرست طوسی (ص ۲۶۶)، مشیخه تهذیب (ص ۱۸۵) و استبصار (ص ۳۸۸)
		حمیری	احمد بن محمد بن عیسی	فهرست الزراری (تصنیفات) (ص ۱۵۹)

جدول ۱. طرق فهارس به کتب علی بن مهزیار

۲. طرق نقل کتب علی بن مهزیار در کامل الزیارات

اسناد روایات موجود در کامل الزیارات - که نام علی بن مهزیار در آنها آمده - در جدول شماره ۲ مشاهده می شود.

۳۲ سند	روایات مذهبی	حسن بن علی بن مهزیار	محمد بن حسن بن علی بن مهزیار یا محمد بن احمد بن حسین عسکری		۱
۷ سند		ابراهیم بن مهزیار	حمیری	مشایخ	۲
۱ سند		ابراهیم بن مهزیار	سعد بن عبدالله	پدر ابن قولویه	۳
۲ سند		عباس بن معروف	صفار	ابن ولید	۴
۱ سند		ابراهیم بن هاشم	علی بن ابراهیم	کلینی و علی بن حسین بن بابویه	۵

جدول ۲. اسناد روایات علی بن مهزیار در کامل الزیارات

سند اول با توجه به استفاده بسیار آن در کامل الزیارات و مطابقت با اولین طریق کتب فهرست (در جدول ۱)، بدون تردید طریق ابن قولویه برای نقل از کتب علی بن مهزیار است. درباره اسناد دوم تا چهارم در جدول فوق نیز با توجه به مطابقت آنها با طرق کتب فهرست می توان همین احتمال را داد. بنابراین می توان جدول ۲ را طرق ابن قولویه به کتب علی بن مهزیار دانست. البته درباره سند پنجم این جدول شواهد برای استفاده ابن قولویه از مزار علی بن مهزیار کافی نیست. استفاد از آثار کلینی یا نقل های شفاهی محتمل است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۳۰۶). در ردیف دوم جدول، مشایخ ابن قولویه برای نقل از حمیری پدرش محمد بن قولویه و فرزندش، محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری هستند. در جدول زیر آدرس احادیث هر دسته از سندهای بالا آمده است:

خلاصه طریق	آدرس احادیث مربوط در کامل الزیارات
محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < پدرش > علی بن مهزیار	ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۱، ۱۶، ۱۹، ۲۲، ۲۴، ۲۶، ۲۹ دو حدیث، ۳۰، ۳۱ دو حدیث، ۳۲، ۴۸ دو حدیث، ۶۵، ۷۷، ۹۳، ۱۵۷، ۱۶۰، ۲۸۰، ۱۰۶، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۸۷، ۲۴۹، ۲۵۳، ۲۵۶، ۲۵۸، ۲۸۳، ۳۶ دو حدیث
حمیری < ابراهیم بن مهزیار > علی بن مهزیار	ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۱، ۲۴، ۲۵، ۳۱، ۸۵، ۱۵۵، ۱۹۱
سعد بن عبدالله < ابراهیم بن مهزیار > علی بن مهزیار	ص ۴۹
صفار < عباس بن معروف > علی بن مهزیار	ص ۴۹، ۳۰۶

جدول ۳. آدرس احادیث علی بن مهزیار در کامل الزیارات به تفکیک طرق

طرق ابن قولویه به علی بن مهزیار به جز اولین طریق قمی هستند. طریق اول طریقی اهوازی است. محمد بن حسن و حسن بن علی بن مهزیار فرزند و نوه علی بن مهزیار اهوازی اند و محمد بن احمد بن حسین عسکری نیز اهوازی است. عسکری، منسوب به عسکر مکرم، شهری در خوزستان از نواحی اهواز است. حجاج فردی به نام مکرم را بالمشکری به این منطقه فرستاد. اولشکریان را در این منطقه اسکان داد و آنجا را آباد کرد. از این رو این محل به این نام معروف شد (یاقوت حموی، ۱۹۹۵، ج ۴، ص ۱۲۴) از آنجا که ابن قولویه سفری به اهواز و عسکر مکرم داشته، این نسخه از کتب علی بن مهزیار را از آنها دریافت کرده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۵۳). با توجه به اینکه او تنها در دو سند از طریق «ابن ولید < صفار > عباس بن معروف < علی بن مهزیار»، و تنها در یک سند از طریق «محمد بن قولویه < سعد بن عبدالله > عباس بن معروف < علی بن مهزیار» استفاده کرده، احتمال

استفاده از کتاب هایی از صفار و سعد بن عبدالله (مهروش، ۱۴۰۰، ص ۱۳۶) نیز بسیار است. استفاده بسیار ابن قولویه از این طریق در کامل الزیارات شاهدهی بر صحت این موضوع است؛ اما منبع استفاده شده آنان حتماً کتابی از علی بن مهزیار بوده است. بنابراین منبع استفاده شده از کامل الزیارات می تواند بایک واسطه کتابی دیگر از علی بن مهزیار باشد. همین احتمال درباره هفت بار نقل از طریق «مشایخ < حمیری > ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار» به طور جدی مطرح است.

۳. طرق نقل کتب علی بن مهزیار در کافی

در کتاب کافی در ۲۱۶ طریق نام علی بن مهزیار آمده است. مشایخی که از او روایت کرده اند چهارده نفرند که در جدول شماره ۴ نام نه راوی که بیشترین تعداد نقل روایت را از او داشته اند و درصد روایت هریک از او دیده می شود:

شماره	نام راوی	درصد	شماره	نام راوی	درصد
۱	عبدالله بن عامر	۳۰٪	۶	عباس بن معروف	۵٪
۲	سهل بن زیاد	۱۹٪	۷	عیسی بن ایوب	۳٪
۳	احمد بن محمد بن عیسی	۱۳٪	۸	حسن بن علی کوفی	۳٪
۴	ابراهیم بن مهزیار	۸٪	۹	محمد بن عبدالجبار	۳٪
۵	حسین بن اسحاق تاجر	۸٪	۱۰	دیگران	۵٪

جدول ۴. راویان عمده علی بن مهزیار در کافی

اسنادی که در ادامه معرفی می شوند به احتمال طرق کلینی به کتب علی بن مهزیار بوده اند:

سند اول: «حسین بن محمد اشعری < عبدالله بن عامر < علی بن مهزیار»؛ این سند در ۵۷ روایت (۶۴ طریق) کافی عیناً تکرار شده است. در جدول شماره ۶ این سندها و موارد تعلیق بر نام علی بن مهزیار آمده است. در این میان سه تعلیق بر نام

علی بن مهزیار وجود دارد که استفاده کلینی از کتاب های علی بن مهزیار را تأیید می کند (برای تفصیل، ر.ک: غلامعلی، ۱۳۹۵، ص ۸۳-۸۴). از مؤیدات دیگر استفاده کلینی از کتاب علی بن مهزیار با این طریق وجود روایتی با سه طریق موازی (شامل طرق سند اول و دوم و سوم) به علی بن مهزیار است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۴۰۷، ح ۱۴). از اینکه سه طریق به علی بن مهزیار ختم می شود و او نیز این حدیث را مستقیماً از نوشته یکی از اصحاب به امام رضا علیه السلام و جواب مکتوب ایشان نقل می کند می توان دریافت که اینها سه طریق مختلف کلینی به کتاب هایی از علی بن مهزیار بوده است.

در کتب فهرست نام عبدالله بن عامر میان راویان کتاب های علی بن مهزیار نیامده است و چه بسا گمان شود این طریق به کتابی از او مربوط باشد، نه علی بن مهزیار. شیخ مرحوم کلینی در این سند حسین بن محمد بن عامر برادرزاده عبدالله بن عامر است و بر اساس سخن نجاشی او راوی تنها کتاب عبدالله بن عامر برای مشایخ بعدی است (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۲۱۸)؛ اما از آنجا که حدود نود درصد احادیثی که در کتاب کافی نام عبدالله بن عامر در سند آنها دیده می شود از علی بن مهزیار است، خیلی بعید به نظر می رسد که این سند را طریق کلینی به کتاب عبدالله بن عامر بدانیم. اگر او خود صاحب کتابی بود، می بایست در آن احادیثی از راویان دیگری غیر از علی بن مهزیار نیز می آورد، مگر آنکه کتاب او را رونوشتی از کتاب های علی بن مهزیار بدانیم که این هم مطلوب ماست. به علاوه وجود طرق موازی و تعلیق بر نام علی بن مهزیار احتمال نخست را تأیید می کند. درباره محتوای این احادیث باید گفت که از میان این ۵۷ روایت - به جز ۹ روایت که در موضوعات طهارت، وضو، غسل، حیض و صبر بر بلا یا هستند - ۴۸ روایت به موضوعات مختلف نماز (همانند وقت نمازها، قبله، اذان و اقامه، رکوع،

سجده، تعقیبات، سهویات، مکان و لباس نمازگزار، نماز جمعه، نماز مسافرو نوافل) مربوط اند. بنابراین به احتمال این احادیث از کتاب صلوة او گرفته شده اند (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۲۵۳؛ طوسی، ۱۴۲۰، ص ۲۶۶).

سند دوم و سوم: «(عده < سهل بن زیاد) و (محمد بن یحیی < احمد بن محمد بن عیسی) همگی < علی بن مهزیار»: این سند در کافی گاهی به صورت بالا با دو طریق موازی، و گاهی مجزا آمده است. در جدول شماره ۵ جزئیات این طرق دیده می شود:

۲۰ روایت	علی بن مهزیار	سهل بن زیاد	عده	۱
۱۱ روایت		احمد بن محمد بن عیسی	محمد بن یحیی	۲
۱۴ روایت		عده از سهل بن زیاد و محمد بن یحیی از احمد بن محمد بن عیسی		ترکیب ۱ و ۲

جدول ۵. طریق سهل و احمد بن محمد برای کتاب های علی بن مهزیار در کافی مقصود از عده در سند شماره ۱ علی بن محمد علان کلینی و محمد بن حسن طائی رازی و محمد بن جعفر اسدی هستند. در بسیاری از سندها عبارت «عده من اصحابنا»، و در برخی از آنها یکی یا ترکیبی از مشایخ ذکر شده است. موضوعات احادیثی که با این اسناد نقل شده اند بسیار متفاوت است؛ برای مثال می توان به این موضوعات اشاره کرد: مصیبت و بلای مؤمن، نماز (وقت نماز، لباس نمازگزار، نوافل، جماعت، تقصیر و اتمام)، زکات، حج، ارث، دعا، نکاح و طلاق و وقف. این نشان می دهد که وجه امتیاز این اسناد با سایر اسناد در موضوع آنها نیست. با دقت در این روایت درمی یابیم که تقریباً در همه آنها علی بن مهزیار ناقل نامه ای بین امام ع و شیعیان است. این نامه ها گاهی به دست خود علی

بن مهزیار نگاشته شده و با جواب امام علیه السلام در قالب یک حدیث آمده است؛ مانند سؤال علی بن مهزیار از امام علیه السلام در موضوع خمس (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۵۴۷، ح ۲۲) گاهی این نامه ها توسط دیگران برای امام علیه السلام نوشته شده و علی بن مهزیار آن نامه و جوابش را در قالب حدیثی نقل کرده است؛ مانند (همان، ج ۳، ص ۲۶۴، ح ۴۶). گاهی نیز علی بن مهزیار تصریح می کند که خود متن نامه را دیده است؛ (همان، ص ۴۰۷، ح ۱۴). بنابراین چه بسا بتوان احتمال داد که علی بن مهزیار نوشته ای شامل نامه های ائمه علیهم السلام داشته و کلینی با این دو طریق به آن نوشته دسترسی داشته است.

بر اساس کتب فهرست یکی از طرق کتاب های علی بن مهزیار، احمد بن محمد بن عیسی از عباس بن معروف از اوست؛ اما در این سند عباس بن معروف دیده نمی شود. نقل احمد بن محمد از علی بن مهزیار با توجه به طبقه آن دو ممکن است، گرچه میان طرق کتب فهرست شاهی برای نقل یافت نمی شود. همچنین در کتب فهرست شاهی بر روایت کتب علی بن مهزیار توسط سهل بن زیاد موجود نیست. وجود طریق موازی سهل بن زیاد و احمد بن محمد بن عیسی از علی بن مهزیار می تواند مؤیدی باشد که آن دو نیز راوی کتاب هایی از علی بن مهزیار بوده اند. همچنین وجود تعلیق بر نام ابن مهزیار احتمال استفاده از کتاب او را به بالاترین حد می رساند؛ برای مثال دو تعلیق متوالی بر این سند دیده می شود (همان، ج ۷، ص ۳۶، ح ۳۰ و ۳۱ و ۳۲). احادیث شماره ۳۱ و ۳۲ تعلیق بر نام علی بن مهزیار شده است و یکی از شواهد مهم استفاده از کتاب علی بن مهزیار است. با توجه به شواهد فوق و همچنین شهرت کتاب های علی بن مهزیار نزد امامیه و پرکار بودن این دو نفر در نقل کتب شیعه روایت کتاب هایی از علی بن مهزیار اصلاً بعید نیست.

سند چهارم: «سعد بن عبدالله و حمیری < ابراهیم بن مهزیار > علی بن مهزیار»: این سند در هجده طریق (نه حدیث) در کافی تکرار شده است. این سند یکی از طرق معروف برای کتاب های علی بن مهزیار است که در کتب فهرست بدان اشارت رفته و در ردیف دوم جدول ۱ آمده است. این نه حدیث ظاهراً همگی تقطیعی از یک حدیث در بیان سال وفات ائمه علیهم السلام هستند.

سند پنجم: «محمد بن یحیی و احمد بن ادريس < حسین بن اسحاق > علی بن مهزیار»: این سند در هفده طریق (سیزده حدیث) در کافی تکرار شده است. در کتاب کافی نام حسین بن اسحاق فقط در همین اسناد به چشم می خورد. در مشیخه فقیه، از او در طریق ابن بابویه به کتاب های علی بن مهزیار نام برده شده که در ردیف چهارم جدول ۱ به آن اشاره شده است. بنابراین احتمالی جز این وجود ندارد که او راوی برخی کتب و احادیث علی بن مهزیار برای کلینی نیز بوده است. به علاوه در این سند تعلیقاتی بر نام علی بن مهزیار وجود دارد که شاهی بر همین مطلب است. چند نمونه طریق موازی (محمد بن یحیی و ابن ادريس) به حسین بن اسحاق نیز وجود دارد که نشانه استفاده کلینی از کتاب های علی بن مهزیار از طریق اوست.

سند ششم: «محمد بن یحیی < احمد بن محمد بن عیسی > عباس بن معروف < علی بن مهزیار>: این سند از سومین سندی که بحث شد یک راوی (عباس بن معروف) بیشتر دارد. بر اساس کتب فهرست و مشیخه یکی از طرق نقل کتاب های علی بن مهزیار برای مشایخ بعدی هم او بوده است. در (ردیف ۵) جدول ۱ این طرق مشاهده می شود. این سند در ده طریق (شش حدیث) در کافی وجود دارد. این احادیث در موضوعات زکات، حج و نکاح و دعا هستند.

سند هفتم: «احمد بن ادريس و محمد بن یحیی < عیسی بن ایوب > علی

بن مهزیار: این سند در نه طریق (هشت حدیث) کافی مشاهده می شود. این احادیث در موضوعات مربوط به ایمان و کفر (دعا، مداومت بر عمل، شکر نعمت، گناهان و حج) است. در کتب فهرست و رجال معرفی ای از عیسی بن محمد بن ایوب نیامده است. بنابراین احتمالاً او نمی تواند خود مؤلف کتابی باشد. در کافی نام عیسی بن ایوب تنها در همین هشت حدیث آمده است و در همه موارد راوی از علی بن مهزیار است. در آثار ابن بابویه نیز نام عیسی بن محمد بن ایوب در هفت سند آمده که همگی از علی بن مهزیار است. شاهد دیگر نقل یکی از این احادیث در کتاب *علل الشرائع* با سندی دیگر از علی بن مهزیار است. در کتاب کافی حدیث مفصلی با سند «محمد بن یحیی و احمد بن ادريس < عیسی بن محمد بن ایوب < علی بن مهزیار...» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۲۰۲) آمده است. همین حدیث در *علل الشرائع* با سند «علی بن حسین (پدر ابن بابویه) < سعد بن عبدالله < احمد بن محمد بن عیسی < عباس بن معروف < علی بن مهزیار...» نقل شده است. نقل دوم بی تردید از طرق کتاب علی بن مهزیار است. بنابراین با احتمال بسیار می توان این سند را نیز طریقی به برخی کتب علی بن مهزیار دانست.

سند هشتم: «احمد بن ادريس < حسن بن علی کوفی < علی بن مهزیار» این سند در هشت طریق (هشت حدیث) کافی مشاهده می شود که همگی در موضوعات مربوط به حج اند. یکی از این اسناد، که به طور موازی با طریق «عدة عن احمد بن محمد» آمده است، می تواند مؤیدی باشد بر اینکه این سند نیز طریقی کلینی به کتاب حج ابن مهزیار است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۳۲).

سند نهم: «احمد بن ادريس < محمد بن عبدالجبار < علی بن مهزیار»: این سند نیز احتمالاً یکی از طرق کلینی به کتاب های ابن مهزیار است. البته احتمال

نقل شفاهی از علی بن مهزیار نیز با این طریق هست. این سند در هفت طریق (شش حدیث) کافی مشاهده می‌شود. در دو نمونه از این احادیث تعلیق بر نام علی بن مهزیار وجود دارد که می‌تواند نشانه استفاده از کتاب علی بن مهزیار توسط کلینی باشد. احادیث مربوط به این سند نیز عموماً گزارشی از مکاتبات امام علیه السلام و شیعیان در موضوعات نماز، روزه و نذر هستند.

سند دهم: «علی بن ابراهیم < ابراهیم بن هاشم < علی بن مهزیار»؛ این سند در چهار طریق (چهار حدیث) در کافی تکرار شده است که احتمالاً سند باید نقل شفاهی از احادیث او باشد. درباره این سند شاهی برای اینکه طریقی برای نقل از منبعی مکتوب از علی بن مهزیار باشد نداریم.

حاصل آنکه کلینی به کتاب های علی بن مهزیار دسترسی داشته و از آنها در تألیف کتاب کافی استفاده کرده است. طریق عبدالله بن عامر احتمالاً به کتاب طهارت و کتاب صلوات مربوط باشد. طریق سهل بن زیاد و احمد بن محمد بن عیسی به کتاب صلوات، حج و نکاح مخصوصاً گزارش نامه هایی بین شیعیان و امام علیه السلام و طریق حسن بن علی کوفی به کتاب حج علی بن مهزیار مربوط است. تمامی طرق کلینی به کتب علی بن مهزیار کاملاً قمی هستند؛ به جز دو طریق: یکی طریق ابراهیم بن مهزیار اهوازی (طریق چهارم) که از اهواز به قم آمده و طریق حسن بن علی کوفی (طریق هشتم) که از کوفه به قم آمده است. در این جدول آدرس احادیث به علی بن مهزیار در کافی به تفکیک اسناد یا طرق آنها آمده است:

شماره	خلاصه سند	آدرس احادیث
سند اول	حسین بن محمد اشعری < عبدالله بن عامر < علی بن مهزیار طریق به کتاب الصلاة	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۱۴، ۲۷، ۴۷، ۷۷، ۱۱۵، ۱۴۷، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۵۴، ۲۶۷، ۲۷۶، ۲۸۰، ۲۸۴، ۲۸۸، ۳۰۶، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۲۹، ۳۴۲، ۳۴۷، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۵، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۷۰، ۳۸۹، ۳۹۴، ۳۹۶، ۴۰۲، ۴۰۴، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۱۱، ۴۱۹، ۴۲۱، ۴۲۵، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۱، ۴۳۹، ۴۴۴، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۶۲، موارد تعلیق: ج ۳/۳۰۸/۳ و ۳۲/۳۳، ۳/۴۰۴/۱ و ۲، ۳/۴۲۹/۶ و ۷)
سند دوم و سوم	(عدة < سهل بن زیاد) و (محمد بن یحیی < احمد بن محمد بن عیسی) همگی < علی بن مهزیار طریق به مجموعه ای از نامه ها	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱ ص ۳۸۴، ۵۴۷، ج ۳ ص ۲۰۵، ۲۰۸، ۲۶۳، ۲۸۲، ۳۴۶، ۳۷۴، ۳۹۸، ۴۰۰، دو حدیث، ۴۵۰، ۵۲۱، ۵۵۲، ج ۴ ص ۲۷۵، ۳۰۹، ۳۲۷، ج ۷ ص ۱۴، ۱۵۴، ۱۶۴، ج ۳ ص ۳۱۳، ۵۱۲، ج ۴ ص ۳۹۷، ۴۳۰، ۴۵۸، ج ۵ ص ۳۹۴، ۴۲۶، ۴۴۱، ج ۶ ص ۱۵۷، ۱۹۵، ج ۷ ص ۵۹، ج ۲، ص ۴۲۵، ۵۶۰، ۲۱۸، ۴، ۲۷۶، ۵۲۵، ۵۳۶، ج ۵ ص ۲۷۰، ۳۴۷، ج ۶ ص ۸۱، ج ۷ ص ۳۶ سه حدیث، ۶۵، ۱۲۶
سند چهارم	سعد بن عبدالله و حمیری < ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار تقطیع از یک حدیث در سال وفات ائمه	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱ ص ۴۵۷، ۴۶۱، ۴۶۸، ۴۷۲، ۴۷۵، ۴۸۶، ۴۹۲، ۴۹۷، ۴۶۳
سند پنجم	محمد بن یحیی و احمد بن ادریس < حسین بن اسحاق < علی بن مهزیار	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱ ص ۴۶۱؛ ج ۲ ص ۲۷۳، ۳۰۰، ۳۹۵، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۶۰، ۶۶۶، ج ۳ ص ۲۵۸، ۲۵۹، ج ۵ ص ۵۸ و نمونه هایی از طرق موازی به حسین بن اسحاق: کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲ ص ۲۷۳، ۴۳۷، ۴۳۹

شماره	خلاصه سند	آدرس احادیث
سند ششم	محمد بن یحیی < احمد بن محمد بن عیسی < عباس بن معروف < علی بن مهزیار	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳ ص ۵۱۰، ۵۴۲، ج ۴ ص ۱۹۴، ۳۵۶، ج ۵ ص ۵۶۸، ج ۶ ص ۹
سند هفتم	احمد بن ادريس و محمد بن یحیی < عیسی بن ایوب < علی بن مهزیار	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲ ص ۷۳، ۸۲ سه حدیث، ۹۶، ۲۷۳، ج ۴ ص ۲۰۲، ج ۷ ص ۳۷۹
سند هشتم	احمد بن ادريس < حسن بن علی کوفی < علی بن مهزیار طریق به کتاب الحج	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴ ص ۲۱۴، ۳۱۴، ۵۳۲، ۵۳۹، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۸۶، ۵۶۴
سند نهم	احمد بن ادريس < محمد بن عبدالجبار < علی بن مهزیار	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳ ص ۳۹۹ دو حدیث، ج ۴، ص ۱۳۶، ج ۷ ص ۵۸، ۴۵۶ دو حدیث
سند دهم	علی بن ابراهیم < ابراهیم بن هاشم < علی بن مهزیار	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲ ص ۴۳۷، ۴۳۹، ج ۳ ص ۳۰۶، ج ۴ ص ۵۸۴

جدول ۶. آدرس احادیث علی بن مهزیار در کافی به تفکیک طرق

۴. طرق نقل کتب علی بن مهزیار در کتب ابن بابویه

ابن بابویه در مشیخه طرق خود به کتب علی بن مهزیار را شرح داده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۴۴۶). این طرق سه گانه در (ردیف ۲، ۳ و ۴) جدول ۱ ارائه شد. بر اساس این طرق ابراهیم بن مهزیار، عباس بن معروف و حسین بن

اسحاق تاجر راویان کتب و روایات علی بن مهزیار برای ابن بابویه هستند. در سایر کتب او نیز این اسناد وجود دارد که می‌تواند نشانه استفاده ابن بابویه از کتاب‌های علی بن مهزیار باشد. طریق ابراهیم بن مهزیار اولاً اهوازی و سپس قمی است و سایر طرق ابن بابویه نیز قمی هستند.

۳۵ روایت	ص ر ق م ی	ابراهیم بن مهزیار	سعد بن عبدالله، حمیری، صفار	مشایخ	۱
۴۰ روایت		عباس بن معروف	صفار، احمد بن محمد بن عیسی	ابن ولید	۲
۱۵ روایت		حسین بن اسحاق تاجر	محمد بن یحیی	مشایخ	۳

جدول ۷. خلاصه طرق کتاب‌های علی بن مهزیار در آثار ابن بابویه

طریق اول طریق ابراهیم بن مهزیار از برادرش علی است. در این طریق سعد بن عبدالله یا حمیری و گاهی صفار راوی از ابراهیم هستند. این طریق حدود ۳۵ بار در کتب ابن بابویه به کار رفته است. این احادیث در موضوعات مختلف و از کتاب‌های متعددی از علی بن مهزیار مانند حج، حدود، زکات، روزه و قائم گرفته شده است.

طریق دوم طریق صفار از عباس بن معروف است. در این طریق ابن ولید از صفار از عباس بن معروف و او از علی بن مهزیار روایت می‌کند. این طریق حدود چهل بار در آثار ابن بابویه به کار رفته است. گاهی نیز به جای صفار، احمد بن محمد بن عیسی راوی از عباس بن معروف است. این سند همان طریق ردیف پنجم در جدول ۱ است که در کتب ابن بابویه نیز دیده می‌شود. این احادیث در موضوعات مختلف و از کتاب‌های متعددی از علی بن مهزیار مانند نماز، حج، حدود، زکات، دعا، فضائل، انبیاء و قائم گرفته شده است.

طریق سوم طریق حسین بن اسحاق تاجر است. در این طریق محمد بن یحیی عطراز حسین بن اسحاق و او از علی بن مهزیار روایت می‌کند. این طریق حدود پانزده بار در آثار ابن بابویه تکرار شده است. این احادیث بیشتر از کتاب های حج، زهد، دعا و انبیاء گرفته شده است.

ردیف	خلاصه سند	آدرس احادیث
۱	مشایخ > سعد بن عبدالله و حمیری و صفار > ابراهیم بن مهزیار > علی بن مهزیار	فقیه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۱۵۳؛ امالی، ۱۳۷۶، ص ۳۰۵؛ ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ۱۴۰۶، ص ۶۷، ۱۳۳، ۱۶۷؛ خصال، ۱۳۶۳، ص ۸۰، ۳۰۳، ۴۴۹، ۵۳۹؛ کمال الدین و تمام النعمة، ۱۳۹۵، ص ۷۲، ۲۰۲، ۲۰۳ (۲ حدیث)، ص ۲۲۳ (۵ حدیث)، ص ۳۸۰، ۶۴۹؛ معانی الأخبار، ص ۲۶۴، ۲۹۶، ۳۳۸؛ علل الشرائع، ص ۲۰۷، ۲۴۷، ۳۰۶، ۳۷۰، ۴۱۹، ۴۳۶، ۴۴۲، ۴۴۴، ۵۱۱، ۵۳۸، ۵۴۴.
۲	ابن ولید > صفار یا احمد بن محمد بن عیسی > عباس بن معروف > علی بن مهزیار	فقیه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۲۴۰؛ امالی، ۱۳۷۶، ص ۷۹، ۱۷۳، ۲۷۷، ۳۱۹، ۴۹۹، ۵۷۹؛ ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ۱۴۰۶، ص ۴۷، ۵۹، ۹۸؛ الخصال، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۴۳۷، ۵۰۲؛ فضائل الأشهر الثلاثة، ۱۳۹۶، ص ۵۸؛ کمال الدین و تمام النعمة، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۲۰۱، ۲، ص ۳۴۸، ۶۴۹؛ معانی الأخبار، ۱۴۰۳، ص ۱۰۶، ۲۰۸، ۳۳۶، ۳۳۷؛ علل الشرائع، ۱۳۸۵، ص ۳۷، ۱۰۴، ۳۱۸، ۳۶۸، ۳۷۳، ۳۹۷، ۴۰۸، ۴۱۸، ۴۳۴، ۴۴۵، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۷۳، ۵۱۰، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۸۱؛ کمال الدین، ۱۳۹۵، ص ۲۲۴، ۲۳۳؛ معانی الاخبار، ۱۴۰۳، ص ۳۸۴؛ علل الشرائع، ۱۳۸۵، ص ۲۸، ۵۲، ۵۳، ۷۳، ۱۹۸، ۴۴۱، ۵۸۶.
۳	مشایخ > محمد بن یحیی > حسین بن اسحاق تاجر > علی بن مهزیار	امالی، ۱۳۷۶، ص ۵۰۸، ۵۷۸؛ ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ۱۴۰۶، ص ۱۶۸، ۱۸۵، ۱۳۴؛ خصال، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۸۱، ۳۹، ۴، ۱۵۳، ۲، ص ۵۰۲؛ معانی الأخبار، ۱۴۰۳، ص ۱۰۷؛ علل الشرائع، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۴۱۸، ۴۴۸.

جدول ۸- آدرس احادیث علی بن مهزیار در کتب ابن بابویه به تفکیک طرق

۵. طرق نقل کتب علی بن مهزیار در کتب شیخ طوسی

همان طور که در قسمت فهارس آمد، در فهرست طوسی دو طریق برای کتاب های او آمده است: اول «ابن بابویه < پدرش و ابن ولید < سعد بن عبدالله و حمیری و محمد بن یحیی و احمد بن ادريس همگی < احمد بن محمد بن عیسی < عباس بن معروف < علی بن مهزیار»؛ دوم «ابن بابویه < پدرش و موسی بن متوکل < سعد بن عبدالله و حمیری < ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار» (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۲۶۶). طریق طوسی به علی بن مهزیار در مشیخه تهذیب و استبصار دقیقاً طریق اول فهرست اوست (همو، ۱۴۰۷، ص ۸۵؛ همو، ۱۳۹۰، ص ۳۳۸).

فهرست و مشیخه تهذیب	و ر ب ن م ه ز ی ا ر	عباس بن معروف	سعد بن عبدالله، حمیری، محمد بن یحیی، احمد بن ادريس	پدرش (علی بن حسین بن بابویه)، ابن ولید	ابن بابویه	۱
فهرست		ابراهیم بن مهزیار	سعد بن عبدالله، حمیری	پدرش (علی بن حسین بن بابویه)، موسی بن متوکل	ابن بابویه	۲

جدول ۹. خلاصه طرق کتاب های علی بن مهزیار در فهرست طوسی و مشیخه تهذیب

اما در تهذیب کمتر از دویست بار از علی بن مهزیار روایت شده است. بسیاری از این نقل ها به واسطه کافی و کتاب های دیگری است که از نوشته های علی بن مهزیار روایت کرده اند؛ برای مثال شیخ طوسی با طریق «مفید < ابن قولویه < کلینی» بارها از کافی، و به واسطه او از علی بن مهزیار نقل کرده است؛ اما برخی سندها نیز ممکن است طریق خود طوسی به کتاب هایی از علی بن مهزیار باشد؛ اما به هر صورت در کتاب مزار تهذیب (جلد ششم) تنها شش بار از علی بن مهزیار روایت شده و همه آنها نقل مستقیم از کتاب کافی یا کامل الزیارات ابن قولویه (با

واسطه مزار مفید) است، نه نقل مستقیم از مزار علی بن مهزیار.

بازسازی کتاب مزار علی بن مهزیار اهوازی

جمع‌آوری و دسته‌بندی احادیثی که در کتب موجود امامیه از کتاب مزار علی بن مهزیار برجای مانده‌اند می‌تواند ساختار تقریبی این کتاب را نشان دهد. از آنجا که این کتاب نوشته یکی از اصحاب نزدیک و معتمد امامان علیهم‌السلام بوده، منبع بسیار مهمی برای شناخت احادیث معتبر در زمینه زیارت است. در دیدگاه متقدمان وجود حدیث در کتب مورد اعتماد و اصول اصحاب امامان علیهم‌السلام از نشانه‌های اعتبار حدیث بوده است. در تحلیل کتابشناسی حدیث، میزان وثاقت و اعتبار مؤلف کتاب و میزان شهرت و مراجعه به کتاب و اعتبار نسخه‌ها و طرق نقل کتاب از اهمیت برخوردار است (برای نمونه رک: عمادی حائری، ۱۳۹۴، ص ۳۵). در کتاب مزار علی بن مهزیار تمامی شاخصه‌های اعتبار حدیث از دیدگاه متقدمان جمع بوده است. اگر بتوان کتاب‌های معتبر گذشتگان را بازسازی، و میزان شهرت و اعتبار طرق آنها را اثبات کرد، می‌توان برای بررسی اعتبار احادیث همچنان از روش متقدمان بهره برد. متقدمان از این راه به صدور حدیث از معصوم علیه‌السلام اطمینان می‌یافتند، هرچند برخی از رجال موجود در سند برایشان مجهول بود (همان، ص ۴۶). پس از بازیابی احادیث کتاب مزار علی بن مهزیار از میان کتب موجود امامیه لازم است این احادیث دسته‌بندی شوند تا فصول کتاب مفقود او بازسازی شود. این کار اگرچه با فرضیات همراه است، روش‌های کلینی، ابن قولویه و طوسی در فصل بندی کتاب‌های مزارشان می‌تواند ما را به ساختار کتاب مزار علی بن مهزیار نزدیک تر سازد. احادیث کتاب مزار در هشت فصل ارائه می‌شود. در هر فصل به همه احادیث مربوط به آن اشاره، و

موضوع جزئی تر آنها معرفی، و همچنین طریق صاحب کتاب به کتاب های علی بن مهزیار با توجه به سند آن معین شده است.

۱. فضیلت زیارت معصومان علیهم السلام

در این قسمت احادیثی که درباره فضیلت زیارت رسول خدا صلی الله علیه و آله، حضرت سیدالشهدا و امام رضا علیه السلام از کتاب های علی بن مهزیار به کتب موجود امامیه راه یافته معرفی شده است.

الف) رسول خدا صلی الله علیه و آله به امام حسین علیه السلام می فرمایند: «هرکس مرادر حال حیات یا پس از مرگ و پدرت را و برادرت و یا تورا زیارت کند بر من است که در قیامت او را زیارت کنم و از گناهانش نجات بخشم». سند این حدیث در کامل الزیارات «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < عثمان بن عیسی > معلی بن ابی شهاب < امام صادق علیه السلام > است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۱). این سند بر اساس ردیف اول جدول ۱ طریق ابن قولویه به کتاب علی بن مهزیار است. همین حدیث با چهار سند دیگر نیز از عثمان بن عیسی از معلی بن ابی شهاب در کامل الزیارات نقل شده است (همان، ص ۱۱، ۱۴، ۳۹). بر اساس این اسناد، این حدیث علاوه بر مزار علی بن مهزیار در سایر کتب معتبر امامیه (همچون کتاب های سعد بن عبدالله، احمد بن محمد بن محمد بن عیسی و حسین بن سعید) نیز موجود بوده است. همچنین کلینی در کافی آن را از کتاب برقی از عثمان بن عیسی از معلی بن ابی شهاب (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۴۸)، و طوسی نیز از کلینی نقل کرده است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۴). ابن بابویه نیز همین حدیث را با طریق خود از کتاب برقی نقل کرده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۵۷۷).

ب) از صادقین علیهم السلام نقل شده است که فرمودند: «زیارت قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله و

زیارت قبور شهدای احد و همچنین زیارت قبر مطهر سیدالشهدا علیه السلام (از نظر اجر) معادل حج همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله است». این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < محمد بن سعید < صفوان بن یحیی < حرز بن عبدالله و حسن بن محبوب < جمیل بن صالح < فضیل بن یسار < امامان باقر و صادق علیهما السلام» از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۵۷). همین حدیث در کامل الزیارات با طرق دیگری از فضیل بن یسار نقل شده است (همان، ص ۱۵۶-۱۵۷). منبع ابن قولویه در این نقل ها کتاب های الزیارات حسن بن علی بن فضل، کتاب محمد بن حسین ابی الخطاب و کتاب حسن بن محبوب است (رک: سهیلی، ۱۳۹۵، ص ۶۳-۹۲). این حدیث در کافی نیز نقل شده است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۴۸).

ج) کسی از امام صادق علیه السلام درباره حدیث نقل شده از پدر ایشان (زیارت امام حسین علیه السلام برابر حج است). پرسیدند. حضرت در جواب فرمودند: «بله، حج و عمره و تاده بار شمرند». این حدیث قسمتی از حدیثی طولانی است که در کامل الزیارات بارها به قسمت هایی از آن اشاره شده است. ابن قولویه این حدیث را با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < ابی القاسم < قاسم بن محمد جوهری < اسحاق بن ابراهیم < هارون بن خارجه» از کتاب مزار علی بن مهزیار آورده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۶۰). راوی در قسمتی از حدیث، از امام درباره اجر زیارت سیدالشهدا علیه السلام سؤال کرد. امام علیه السلام در پاسخ فرمودند:

خداوند در زمان شهادت سیدالشهدا علیه السلام چهار هزار فرشته ژولیده و خاک آلوده را مأمور فرمود که تا روز قیامت بر او بگریند. هر کس با شناخت حقیقتش به زیارت او بیاید تا رسیدن به وطن همراهی اش می کنند. اگر مریض

شود، به عیادتش آیند و اگر بمیرد، در تشییع او حاضر شده تا روز قیامت
برایش استغفار می‌کنند.

این قسمت از حدیث را ابن قولویه با سند «محمد بن قولویه و محمد بن
عبدالله حمیری < حمیری > ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار > ابی القاسم <
قاسم بن محمد جوهری > اسحاق بن ابراهیم < هارون بن خارجه > از کتاب علی
بن مهزیار نقل کرده است (همان، ص ۱۹۱، ۸۵). قسمت های مختلف این حدیث
در کامل الزیارات (همان، ص ۱۵۸، ۱۸۹) و ثواب الاعمال (شیخ صدوق، ۱۴۰۶، ص ۸۶)
از هارون بن خارجه از امام صادق علیه السلام از کتاب مزار حسین بن سعید اهوازی نقل
شده است.

د) امام رضا علیه السلام می‌فرمایند: «زیارت امام حسین علیه السلام معادل عمره ای مبرور و
مورد قبول است». این حدیث را ابن قولویه با سند «محمد بن قولویه و محمد بن
عبدالله حمیری < حمیری > ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار > محمد بن سنان <
امام رضا علیه السلام > از کتاب علی بن مهزیار نقل کرده است. البته استفاده ابن قولویه از
کتاب حمیری، و او از مزار علی بن مهزیار نیز دور از ذهن نیست. همین حدیث
در کامل الزیارات (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۵۵) و ثواب الاعمال (شیخ صدوق، ۱۴۰۶،
ص ۸۶) به احتمال از کتاب محمد بن حسین ابی الخطاب نیز نقل شده است.

ه) امام جواد علیه السلام به علی بن مهزیار درباره اجر زیارت امام رضا علیه السلام فرمودند: «به
خدا قسم، بهشت برای زائر اوست». این حدیث را ابن قولویه با سند «ابن ولید <
صفار > عباس بن معروف < علی بن مهزیار > امام جواد علیه السلام > نقل کرده است (ابن
قولویه، ۱۳۵۶، ۳۰۶) این سند مطابق با سومین طریق کتب فهرست و چهارمین
طریق ابن قولویه به کتاب علی بن مهزیار است. در این سند احتمال استفاده
از کتاب صفار و استفاده او از مزار علی بن مهزیار را نیز منتفی نمی‌دانیم. همین

حدیث را ابن بابویه با همین سند نقل کرده است که نشانه استفاده او از کتاب مزار یا فضائل نوشته علی بن مهزیار است (شیخ صدوق، ۱۴۰۶، ص ۹۸).

برخی مخالفان زیارت و منکران اصالت آن روایات فضیلت زیارت را منکرند و آنها را ساخته جاعلان حدیث و مخالف قرآن می دانند؛ برای مثال درباره حدیث اول گویند:

گویا امام حسین از کودکی منتظر مقدم زائران بوده و گویا رسول خدا غفار الذنوب، و یا شفاعت به دست او و خانواده او و زائران اوست؛ در حالی که خدا در قرآن به پیامبر فرموده: اگر هفتاد بار برای ایشان طلب آمرزش کنی، باز هم خدا هرگز ایشان را نمی آمرزد؛ زیرا خدا مطیع رسول و غیر رسول نیست (برقی، ۱۳۸۵، ص ۱۰۳).

اما بر اساس این روایات، که در کتاب معتبر مزار علی بن مهزیار آمده است، می توان اطمینان یافت که نجات زائر گناهکار در روز قیامت توسط رسول خدا ﷺ (در حدیث ۱)، برابری زیارت امام حسین ﷺ با حج و عمره (در حدیث ۳ و ۴) و اجر بهشت برای زائر امام رضا ﷺ (در حدیث ۵) از محتواهای اصیلی است که در مکتب اهل بیت ﷺ موجود است و ساخته جاعلان نیست.

۲. زیارت رسول خدا ﷺ و وداع ایشان

دو زیارت رسول خدا ﷺ و یک وداع برای ایشان از کتاب علی بن مهزیار به کتب امامیه راه یافته و اکنون باقی است:

الف) امام باقر ﷺ کیفیت زیارت رسول خدا ﷺ توسط پدرشان امام سجاد ﷺ را وصف کرده اند. آن حضرت ابتدا به رسول خدا ﷺ سلام می کردند و شهادت بر بلاغ می دادند. سپس هر دعایی که در خاطر ایشان بود بر زبان می آوردند. پس از عرض دعاهای خود پشت به سنگ سبزرنگ و با عرض کمی که کنار قبر بوده

است کرده، تکیه بر آن می‌کردند و رو به قبله دعایی را می‌خواندند. در فراز ابتدایی دعا آمده که خدایا، پناه به تو آورده‌ام و به سوی قبر محمد ﷺ - که بنده خاص و رسول توست - آمده‌ام و قبر آن حضرت را پناه و پشت خود کرده‌ام و رو کرده‌ام به قبله ای که تو راضی شدی که محمد ﷺ رو به آن کند».

این زیارت را جناب علی بن جعفر از برادرشان امام کاظم ﷺ، و ایشان از پدران خود از امام باقر ﷺ نقل کرده‌اند. ابن قولویه این زیارت را دو بار و با دو سند شبیه هم نقل کرده است: «محمد بن احمد بن حسن عسکری > حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار > علی بن حسن بن علی بن عمر > علی بن جعفر عریضی > امام کاظم ﷺ» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۶) و «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار > حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار > علی بن حسن بن علی بن عمر > علی بن جعفر > امام کاظم ﷺ» (همان، ص ۱۹). متن این دو نقل بسیار شبیه هم است و سند آن دو تنها در شیخ ابن قولویه با هم متفاوت‌اند. چه بسا این دو نقل دو نسخه مختلف از کتاب مزار علی بن مهزیار بوده که ابن قولویه به علت تفاوت اندک در متن، نقل هر دو را مفید دانسته است. در کتاب کافی این زیارت با سند «احمد بن ادريس > حسن بن علی کوفی > علی بن مهزیار > حسن بن علی بن عمر بن علی بن حسین ﷺ > علی بن جعفر» آمده است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۵). با توجه به بررسی در قسمت ۳-۳ (طرق نقل کتب علی بن مهزیار در کافی) به نظر می‌رسد این طریق کلینی به کتاب حج یا مزار علی بن مهزیار باشد. ابن بابویه در فقیه بدون ذکر سند و اتصال زیارت به امام سجاد ﷺ با تفاوتی جزئی آن را نقل کرده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۵۶۵).

ب) امام صادق ﷺ نزد قبر رسول خدا ﷺ آمدند و دست خود را بر قبر مطهر نهادند و با عبارت «أَسْأَلُ اللَّهَ الَّذِي اجْتَبَاكَ وَ اخْتَارَكَ وَ هَدَاكَ وَ هَدَى بِكَ أَنْ يُصَلِّيَ

عَلَيْكَ. ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا»^۱ برای شان صلوات فرستادند. این زیارت در کتاب کافی با سند «احمد بن ادریس > حسن بن علی کوفی > علی بن مهزیار > حماد بن عیسی > محمد بن مسعود» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۵۲، ح ۴) از کتاب حج یا مزار علی بن مهزیار نقل شده است. در کامل الزیارات نیز همین حدیث (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۷) احتمالاً از کتاب مزار سعد بن عبدالله گرفته شده است (مهروش، ۱۴۰۰، ص ۱۳۶).

ج) امام صادق علیه السلام به معاویه بن عمار فرمودند:

وقتی خواستی از مدینه خارج شوی غسل کن و نزد قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله برو. بعد از بیان خواسته هایت، با ایشان با این عبارات وداع کن: «اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِي قَبْرِ نَبِيِّكَ صلی الله علیه و آله فَإِنْ تَوَفَّيْتَنِي قَبْلَ ذَلِكَ فَإِنِّي أَشْهَدُ فِي مَمَاتِي عَلَى مَا أَشْهَدُ عَلَيْهِ فِي حَيَاتِي أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ».

این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار > حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار > حسن بن سعید > صفوان بن یحیی و ابن ابی عمیر > معاویه بن عمار > امام صادق علیه السلام» از کتاب حج یا مزار علی بن مهزیار گرفته شده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۶). همین زیارت در کافی از کتاب حج معاویه بن عمار (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۶۳)، و در تهذیب نیز از کافی نقل شده است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۱۱).

۳. فضیلت و اعمال مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله و مشاهد مشرفه مدینه

یکی از موضوعات کتاب های مزار و حج بیان فضیلت مدینه و مشاهد مشرفه آن و بیان آداب این مکان های مقدس است. مهم ترین این مکان ها مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله است. مشاهد مشرفه مدینه شامل مساجد این شهر (مثل مسجد قبا و

مسجد احزاب) و همچنین قبور شهدای احد است.

الف) امام صادق علیه السلام در حدیثی فضیلت مساجد سه گانه (مسجد الحرام، مسجد النبی صلی الله علیه و آله و مسجد کوفه) را بیان کرده اند.

مکه حرم خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام است. مدینه و کوفه نیز همچنین حرم خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام هستند. نماز در مکه همانند صد هزار نماز (در دیگر مکانها) و یک درهم (صدقه) در آن همچون صد هزار درهم در دیگر مکانهاست. نماز و درهمی صدقه در مسجد مدینه همچون ده هزار نماز و ده هزار درهم صدقه در دیگر مکانها، و نماز در مسجد کوفه همچون هزار نماز دیگر مکانهاست.»

این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار <حسن بن علی بن مهزیار> علی بن مهزیار <حسن بن سعید> ظریف بن ناصح <خالد بن ماد قلانسی> امام صادق علیه السلام» از کتاب مزار علی بن مهزیار نقل شده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۹). قسمت انتهایی این حدیث دوبار دیگر در کامل الزیارات با همین سند آمده است (همان، ص ۲۹، ۳۱). همین حدیث در کافی (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۸۶) و فقیه (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۲۲۸) از قلانسی از امام صادق علیه السلام نقل شده است.

ب) امام صادق علیه السلام در این حدیث به ابن ابی یعفر توصیه فرموده اند که هر چه بیشتر در مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز بخواند. سپس به فرمایش رسول خدا صلی الله علیه و آله اشاره فرموده اند: «نماز در مسجد من مانند هزار نماز در دیگر مساجد جز مسجد الحرام است؛ زیرا نماز در مسجد الحرام همچون هزار نماز در مسجد من است.» این حدیث در کامل الزیارات با سند «مشایخ ابن قولویه <حمیری> ابراهیم بن مهزیار <علی بن مهزیار> حسن بن سعید <صفوان بن یحیی> و ابن ابی عمیر و فضالة بن

ایوب < معاویة بن عمار > امام صادق علیه السلام از کتاب حج یا مزار علی بن مهزیار گرفته شده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۱). البته احتمال استفاده ابن قولویه از کتابی از حمیری و او از علی بن مهزیار نیز هست. قسمتی از این حدیث در فقیه (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۲۲۸) آمده و نقلی مشابه در تهذیب نیز آمده است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۱۴). منبع کهن تر این حدیث - که علی بن مهزیار و حسین بن سعید از آن استفاده کرده اند - کتاب حج معاویة بن عمار است (برای تفصیل بیشتر، رک: پهلوان، ۱۳۹۶).

ج) یکی از اعمال مدینه - آن گاه که زائر موفق شود سه روز چهارشنبه تا جمعه در این مکان مقدس بماند - این است که این سه روز را روزه بگیرد؛ شب چهارشنبه در مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله کنار ستون توبه بماند و شب و روز چهارشنبه را تا شب نزد آن ستون به عبادت بگذراند. همچنین اعمال و عباداتی برای شب و روز پنجشنبه و جمعه نقل شده است. ابن قولویه ابتدای این حدیث عبارت «روی عن بعضهم» را آورده است. اسناد سه حدیث قبلی طرق کتاب علی بن مهزیار هستند. با توجه به سند حدیث قبل سند این حدیث نیز باید چنین باشد: «عده ای از مشایخ < حمیری > ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار > حسن بن سعید < صفوان و ابن ابی عمیر و فضالة بن ایوب > معاویة بن عمار» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۵). این سند طریق ابن قولویه به کتاب علی بن مهزیار است. علی بن مهزیار از کتاب حسین بن سعید، و او نیز از کتاب حج معاویة بن عمار گرفته است. سند حدیث در کافی «ابن ابی عمیر < معاویة بن عمار > است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۵۸). این حدیث در فقیه بدون سند (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ص ۵۷۰)، و در تهذیب نیز با سند «موسی بن قاسم < معاویة بن عمار > امام صادق علیه السلام» نقل شده است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۲۳۲-۲۳۳؛ ج ۶، ص ۱۶). سند نقل کافی با توجه

به تعلیق برابن ابی عمیر از کتاب او آمده است و نقل طوسی از کتاب موسی بن قاسم آمده است. اگرچه او این حدیث را از کتاب موسی بن قاسم نقل کرده، منبع اصلی آن نیز کتاب حج معاویة بن عمار است.

د) از اعمال مدینه رفتن به مشاهد مشرفه و مساجد آن است. مسجد قبا، مسجد فضیخ، مسجد احزاب (فتح)، مشربه ام ابراهیم و قبور شهدای احد از آن جمله اند. این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار» حسن بن علی بن مهزیار» حسن بن علی بن سعید» صفوان و ابن ابی عمیر و فضالة بن ایوب» معاویة بن عمار» امام صادق ع (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۴) از کتاب علی بن مهزیار آمده است. در این نقل پس از سفارش به آمدن نزد این مشاهد متبرکه نحوه زیارت رسول خدا ص در قبور شهدای احد و آموزش دعایی که در مسجد فتح خوانده می شود آمده است. نقل دیگری از همین حدیث با سند «عده ای از مشایخ» حمیری» ابراهیم بن مهزیار» علی بن مهزیار» حسن بن سعید» صفوان و ابن ابی عمیر و فضالة بن ایوب» معاویة بن عمار» امام صادق ع (همان، ص ۲۵) آمده است که قسمت انتهایی این حدیث، یعنی نحوه زیارت شهدای احد توسط رسول خدا ص و دعای مسجد فتح، در آن نیست. این دو سند هر دو مربوط به کتاب های (حج یا مزار) علی بن مهزیار هستند. البته نقل دوم می تواند طریق ابن قولویه به کتابی از حمیری و او از علی بن مهزیار باشد. ابن قولویه سند دیگری نیز برای نقل اول خود از کتاب کافی دارد که شبیه سند کافی است. کلینی حدیث را با سند خود از کتاب حج معاویة بن عمار نقل کرده است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۶۰). این حدیث بدون سند در فقیه (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۵۷۴) و در تهذیب با سندی به نقل از کلینی آمده است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۱۷).

ه) در حدیث دیگری فضیلت نماز در مسجد قبا آمده است. رسول خدا ﷺ در این حدیث مسجد قبا را مسجد خویش خوانده و دو رکعت نماز در آن را همچون یک عمره دانسته‌اند. این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن جعفر و محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری > حمیری > ابراهیم بن مهزیار > علی بن مهزیار > حسن بن سعید > عبدالله بن بحر > حریز > رجل > امام صادق (ع)» از کتاب علی بن مهزیار یا از کتاب حمیری و او از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۴). ابن بابویه در فقیه این حدیث را با متنی کاملاً مشابه اما بدون سند از رسول خدا ﷺ نقل کرده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۲۲۹).

۴. فضیلت مسجد کوفه و تعیین قبر امیرالمؤمنین (ع)

میان احادیثی که از کتب علی بن مهزیار وارد کتب متقدمان امامیه شده برخی به فضیلت مسجد کوفه و بیان اعمال آن مربوط است. برخی نیز درباره محل قبر امیرالمؤمنین (ع) - که تا زمان امام صادق (ع) مخفی بوده - است:

الف) در حدیثی حنان بن سدید شاهد سفارش امام باقر (ع) به مردی از اهالی کوفه به ادای نماز در مسجد کوفه، غسل از فرات و زیارت سیدالشهدا (ع) است. امام باقر (ع) از آن مرد می‌پرسند: اهل کدام شهری؟ او می‌گوید: اهل کوفه و از دوستان و موالیان شمایم. حضرت از او می‌پرسند: آیا تمام نمازهایت را در مسجد کوفه می‌خوانی؟ او پاسخ منفی می‌دهد. حضرت می‌فرماید: تو از خیر محرومی. همین سؤال و جواب درباره روز و هفته و ماه و سالی یک بار نماز در مسجد کوفه و غسل در فرات و زیارت سیدالشهدا (ع) مطرح شده است. این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار > حسن

بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار > حسن بن محبوب < حنان بن سدید > امام باقر علیه السلام (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۳۰) از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است. قسمت انتهایی همین حدیث با سندی دیگر - که نشانه استفاده از کتاب معتبر حسن بن محبوب است - در کامل الزیارات نقل شده است (همان، ص ۲۹۱).

ب) امام باقر علیه السلام به نماز در مسجد کوفه - حتی اگر رفتن به این مسجد با سختی و مشکل (سینه خیز) همراه باشد - توصیه کرده اند؛ زیرا نماز در این مسجد همچون هفتاد نماز در دیگر مساجد است. این حدیث در کامل الزیارات و با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن محبوب > علی بن رئاب < ابو عبیده حذاء > امام باقر علیه السلام» آمده است (همان، ص ۳۱). مصدر استفاده شده ابن قولویه در نقل این حدیث کتاب علی بن مهزیار بوده است.

ج) امام رضا علیه السلام نماز فرادا در مسجد کوفه را از هفتاد نماز جماعت در دیگر مساجد برتر دانسته اند. این حدیث در کامل الزیارات (همان) و ثواب الاعمال (شیخ صدوق، ۱۴۰۶، ص ۳۰) آمده است. این حدیث در کامل الزیارات با سند ابن قولویه با سند «محمد بن احمد بن حسین عسکری < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن سعید > محمد بن سنان < امام رضا علیه السلام» از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است. منبع کهن ترین حدیث کتاب حسن بن سعید اهوازی بوده است.

د) فضیل بن عثمان، لیث بن ابی سلیم را در مسجد کوفه پس از زمان نماز عصر ملاقات می کند. لیث می گوید: مرا معطل نکن؛ زیرا هنوز نماز ظهر را نخوانده ام. فضیل از علت تأخیرش می پرسد و او در جواب می گوید که در بازار کاری داشتم و نماز را به تأخیر انداختم تا در این مسجد بخوانم، به علت

فضیلتی که درباره نماز در این مسجد به من رسیده است. در این حدیث با مقدمه ای لیث بن ابی سلیم با سند مرفوع از رسول خدا ﷺ نقل می‌کند که زمانی که مرا به آسمان عروج میدادند به زمین فرود آمدم. پس به مسجد کوفه نزول کردم و در آن دو رکعت نماز خواندم. در ادامه از آن حضرت نقل شده است: «خواندن يك نماز واجب در آن مسجد معادل با حج مقبول، و يك نافله در آن مساوی با يك عمره مقبول است». این حدیث با سند «ابن قولویه و محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری < حمیری > ابراهیم بن مهزیار < علی بن مهزیار > حسن بن سعید < علی بن حکم > فضیل بن عثمان اعور < لیث بن ابی سلیم > در کامل الزیارات (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۳۱-۳۲) از کتاب علی بن مهزیار (یا کتابی از حمیری و او از مزار علی بن مهزیار) نقل شده است. منبع استفاده شده علی بن مهزیار کتاب حسن بن سعید اهوازی است.

ه) در حدیثی امیرالمؤمنین علیه السلام به مالک بن زمره - که منزلش در همسایگی مسجد کوفه بوده است - می‌فرمایند: «به مسجدی که پشت خانهاست هست میروی و نماز در آن میخوانی»؟ او که به اهمیت این مسجد واقف نبود، می‌گوید: «زنان در این مسجد نماز می‌خوانند». حضرت می‌فرمایند: «هر محزونی در این مسجد نماز بخواند و برای رفع غمش دعا کند خدا غمش را برطرف، و خواسته‌اش را عطا فرماید». در ادامه مالک در مشکلی به این عمل اقدام می‌کند و حق تعالی حاجت او را برآورده می‌سازد.

این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < عثمان بن عیسی > محمد بن عجلان < مالک بن زمره > امیرالمؤمنین علیه السلام» (همان، ص ۳۲) از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است.

و امام کاظم علیه السلام یا امام رضا علیه السلام به حسن بن جهم درباره محل قبر امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند که همان محلی است که صفوان جمال از امام صادق علیه السلام روایت کرده است. سپس محل قبر آن حضرت را در غری توضیح دادند. حسن بن جهم به امام عرضه داشت: «برخی اصحاب ما محل قبر ایشان را در مسجد، و برخی در قصر می دانند؛ ولی من با ایشان مخالفم و قصر و مسجد را محل قبر امیرالمؤمنین علیه السلام نمی دانم. اعتقاد کدام یک از ما صحیح است؟» حضرت فرمودند: «اعتقاد تو صحیح است؛ زیرا که تو کلام جعفر بن محمد علیه السلام را اخذ نموده‌ای...».

این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن علی بن فضال > حسن بن جهم بن بکیر» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۳۶) از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است. ز امام صادق علیه السلام در حدیثی خطاب به یونس بن ظبیان می فرمایند: «یونس، میبینی که این ستارگان چقدر زیبا هستند؟ توجه داشته باش که این کرات نورانی امان برای اهل آسمان هستند؛ همان طور که ما امان برای اهل زمین میباشیم». سپس به دستور امام، یونس همراه امام علیه السلام بر قاطری سوار شدند و حرکت کردند. امام، یونس را راهنمایی کردند و آنها پیش رفتند تا به ریگ های سرخ رسیدند. امام فرمودند: «این همان مکان است...». سپس امام به محلی که در آن چشمه ای بود رفتند و در آن وضو گرفتند. پس از آن به محل بلندی رفتند و آنجا نماز خواندند. پس از نماز روی آن مکان خم شدند و زمانی گریستند و سپس به مکان بلند دیگری که نزدیک آن بود رفتند و اعمال سابق را عیناً به جا آوردند و بعد فرمودند: «ای یونس، آنچه را من عمل کردم تونیز به جای آور». پس من آنچه حضرت انجام داده بودند را به جای آوردم. ایشان بعد از فراغت به من فرمودند:

«ای یونس، دانستی این چه مکانی است؟» عرض کردم: «خیر». فرمودند: «جایی که ابتدا نماز خواندم قبر امیرالمؤمنین علیه السلام است و مکان دوم محل دفن سرمطهر حضرت حسین بن علی علیه السلام میباشد».

این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن احمد بن حسین عسکری و محمد بن حسن بن علی بن مهزیار» حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < علی بن مهزیار > علی بن احمد بن اشیم < رجل > یونس بن ظبیان < امام صادق علیه السلام > (همان) از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است.

۵. فضیلت کربلا، فرات و تربت سیدالشهدا علیه السلام

احادیثی که در موضوع فضیلت کربلا و رود فرات و همچنین فضیلت تربت سیدالشهدا علیه السلام با این سند نقل شده چه بسا از کتاب مزار علی بن مهزیار وارد کامل الزیارات شده است.

الف) عبدالله بن سلیمان گزارش کرده است که وقتی امام صادق علیه السلام به کوفه تشریف آوردند روی پل کوفه توقف کردند و آب طلبیدند و از آن نوشیدند... سپس فرمودند: «چقدر برکت آب فرات زیاد است. در این آب هر روز هفت قطره از بهشت می ریزد و اگر مردم به برکتی که در این آب هست واقف بودند، در اطراف آن خیمه میزدند و از آن توشه برمی داشتند». سپس فرمودند: «اگر گناهکاران در آن داخل نشده بودند، به طور قطع هر مریضی که داخلش می شد مرضش بهبود می یافت».

این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن سعید > علی بن حکم < عبدالله بن سلیمان >» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۴۸) از کتاب علی بن مهزیار نقل شده

است. این حدیث در مناسک المزار (مفید، ۱۴۱۳، ص ۱۷) و تهذیب (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۳۸) نیز به نقل از کامل الزیارات آمده است.

ب) امام صادق علیه السلام در توضیح آیه مبارکه ﴿فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ (قصص: ۳۰) وادی ایمن را فرات، بقعه مبارک را کربلا، و شجره را رسول خدا صلی الله علیه و آله معرفی کرده اند. این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار» حسن بن علی بن مهزیار» حسن بن سعید» علی بن حکم» مخرمة بن ربیع» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۴۸) از کتاب علی بن مهزیار نقل شده و در مناسک مزار (مفید، ۱۴۱۳، ص ۱۵) و تهذیب (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۳۸) نیز از کامل الزیارات راه یافته است.

ج) امام صادق علیه السلام در حدیثی برداشته شدن کام کودک با آب فرات را نشانه شیعه بودن دانسته اند. این حدیث در کافی (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۳۸۸) و کامل الزیارات (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۴۹) آمده است. سند حدیث در کامل الزیارات «محمد بن قولویه» سعد بن عبد الله» ابراهیم بن مهزیار» علی بن مهزیار» ابن ابی عمیر» حسین بن عثمان و محمد بن ابی حمزه ثمالی» رجل» امام صادق علیه السلام است که در کافی با اختلاف اندکی در متن آمده است. همان طور که در جدول ۱ و جدول ۲ گذشت، سند ابن قولویه می تواند طریق او به کتاب علی بن مهزیار باشد. اگرچه استفاده ابن قولویه از کتاب مزار سعد بن عبد الله و او از مزار علی بن مهزیار نیز دور از ذهن نیست. منبع کلینی و علی بن مهزیار نیز هر دو کتاب معتبر ابن ابی عمیر است.

ه) در این حدیث امام سجاد علیه السلام برکت رود فرات را از هرودی در زمین برتر، و فرشته ای را مأمور ریختن مشک بهستی در آن دانسته اند. این حدیث در کامل

الزیارات (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۴۹)، کافی (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۳۸۹)، مناسک مزار (مفید، ۱۴۱۳، ص ۱۵) و تهذیب (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۳۸) آمده است. سند این حدیث در کامل الزیارات «ابن ولید < صفار < عباس بن معروف < علی بن مهزیار < محمد بن اسماعیل < حنان بن سدير < حکیم بن جبیر اسدی < امام سجاد (ع)» است. این سند بر اساس جدول ۱ (ردیف ۳) و جدول ۲ (ردیف ۴) از طرق کتاب علی بن مهزیار است. البته با توجه به تکرار اندک این سند در کامل الزیارات احتمال اینکه ابن قولویه حدیث را از کتاب صفار، و او از کتاب علی بن مهزیار گرفته باشد نیز بسیار است. شیخ مفید و طوسی این حدیث را از کامل الزیارات گرفته اند و سندی مشابه این سند دارند.

ه) امام صادق (ع) فرمودند: «در سه محل نماز تمام خوانده می شود: مسجد الحرام، مسجد رسول خدا (ص) و نزد قبر سیدالشهدا (ع)». این حدیث با سند «محمد بن احمد عسکری < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < حسین بن سعید < ابراهیم بن ابی البلاد < رجل (حسین) < امام صادق (ع)» در کامل الزیارات (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۴۹) و با سند «احمد بن ادریس < حسن بن علی کوفی < علی بن مهزیار < حسین بن سعید < ابراهیم بن ابی البلاد < رجل (حسین) < امام صادق (ع)» در کافی (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۸۶) از کتاب علی بن مهزیار آمده است. این سند در طرق ابن قولویه به کتاب علی بن مهزیار (جدول ۲) اولین طریق، و در طرق کلینی به کتاب های علی بن مهزیار (احتمالاً کتاب حج (او) هشتمین طریق بود که معرفی شد.

و) در حدیثی ابو حمزه ثمالی از امام صادق (ع) سؤال می کند: «بعضی شیعیان را می بینم که تربت حائر حسینی را برای شفا برمی دارند. آیا اینکه می گویند در این تربت شفاست، صحیح است؟» حضرت فرمودند: «استشفا میجویند به تربتی که

از قبر تا رأس چهار میلی قرار گرفته و شفا حاصل میشود و همچنین است قبر جدم رسول خدا ﷺ و نیز تربت قبر حضرات امام حسن و علی بن الحسین و محمد بن علی علیه السلام. از تربت این قبور مطهره اخذ کن که شفاست برای هردردی و حافظ است از آنچه هراس داری و هیچ دارویی معادل آن نیست، مگر دعا^۱. سپس امام سه عاملی که موجب عدم تأثیر تربت است را بیان کردند و توضیح دادند که چگونه عدم اعتقاد و استخفاف به تربت سبب از بین رفتن تأثیر آن است. همچنین راه سالم ماندن تربت از بی اثر کردن آن به دست شیاطین را توضیح دادند. این حدیث با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار > حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار > حسن بن سعید > عبدالله اصم > ابو عمرو > ابو حمزه ثمالی > امام صادق علیه السلام» در کامل الزیارات (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۸۰) آمده است. منبع ابن قولویه کتاب مزار علی بن مهزیار، و منبع خود ابن مهزیار کتاب حسن بن سعید بوده است. چه بسا این حدیث اولاً در مزار اصم بوده و حسین بن سعید بن حماد آنرا از آن کتاب گرفته باشد. مجلسی در بحار الانوار از همین حدیث از کشکول شیخ بهایی از سید بن طاووس و او از قسمت دوم کتاب زیارات محمد بن احمد بن داود (م. ۳۸۶ و معاصر ابن قولویه) از ابو حمزه ثمالی از امام صادق علیه السلام نقل کرده است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۷، ص ۱۵۶).

ز) در حدیثی دیگر ابو حمزه ثمالی از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که اگر قصد حمل تربت سیدالشهدا علیه السلام را داری، سوره حمد، معوذتین، توحید، قدر، یس و

۱. مرحوم علامه مجلسی درباره این عبارت می‌فرماید: «مضمون این حدیث، که جواز استشفاء به خاکی غیر از تربت سیدالشهدا علیه السلام است، با سایر احادیث و اعتقاد امامیه مخالفت دارد. شاید معنای آن استشفاء بدون خوردن باشد؛ مثل مسح کردن یا همراه خود داشتن». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۸،

آیه الکرسی را بخوان. سپس امام علیه السلام دعایی برای قرارگیری شفا در تربت آموزش داده‌اند. این حدیث در کامل‌الزیارات با سند «محمد بن احمد بن حسین عسکری < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < محمد بن ابی عمیر < محمد بن مروان < ابوحمزه ثمالی < امام صادق علیه السلام» و از کتاب علی بن مهزیار نقل شده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۸۳).

۶. درباره شهادت سیدالشهدا علیه السلام و فضیلت گریه برایشان

یکی از موضوعات مهم در کتب مزار احادیثی درباره شهادت امام حسین علیه السلام و موضوعات مربوط به آن است. بنابراین می‌توان به احتمال، احادیث زیر را نیز برگرفته از مزار علی بن مهزیار دانست:

الف) در حدیثی امام صادق علیه السلام درباره اسماعیل صادق الوعد، که در قرآن از وی یاد شده است، می‌فرمایند که او را گرفتند و پوست سرو صورتش را کردند. آن‌گاه فرشته‌ای نزد او آمد و آماده اجرای دستورش بود؛ اما او گفت: «من به امام حسین علیه السلام تاسی می‌کنم و جز رضای خدا نمی‌خواهم». این حدیث در کامل‌الزیارات دو بار و با دو سند از محمد بن سنان آمده است. سند اول، که نشانه استفاده از مزار علی بن مهزیار است، «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < محمد بن سنان < رجل < امام صادق علیه السلام» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۶۵) است. سند دوم (همان، ص ۶۴) از کتاب مزار سعد بن عبدالله به کامل‌الزیارات راه یافته است. منبع ابن بابویه برای نقل این حدیث احتمالاً کتاب مزار صفار بوده است (شیخ صدوق، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۷۷).

ب) در حدیثی که کلیب بن معاویه از امام صادق علیه السلام نقل کرده بین امام حسین علیه السلام و حضرت یحیی علیه السلام دو شباهت بیان شده است: اول اینکه قاتل هر

دو زنازاده اند و دیگری اینکه آسمان تنها بر آن دو گریسته است.

این حدیث با چند سند در کامل الزیارات آمده است: یکی سند «محمد بن حسن بن علی و محمد بن احمد بن حسین < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن سعید > فضالة بن ایوب < کلیب بن معاویه اسدی >» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۷۷) که نشانه نقل از کتاب مزار علی بن مهزیار است. سندهای دیگر نشانه وجود این حدیث در کتب معتبر حسین بن سعید، سعد بن عبدالله، محمد بن حسین بن ابی الخطاب علاوه بر مزار علی بن مهزیار است (همان، ص ۷۷، ۹۰).

ج) داود بن فرقد از امام صادق علیه السلام دو شباهت مذکور را بین سیدالشهدا علیه السلام و یحیی بن زکریا علیه السلام نقل کرده است. امام علیه السلام سرخی آسمان برای آن دو شهید را گریه آسمان برایشان دانسته اند. این حدیث در کامل الزیارات با سند «محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن سعید > فضالة بن ایوب < داود بن فرقد > امام صادق علیه السلام» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۹۳) از کتاب مزار علی بن مهزیار نقل شده است. قسمت هایی از این حدیث با سندی که نشانه نقل از کتاب محمد بن حسین بن ابی الخطاب است نیز نقل شده است (همان، ص ۷۸، ۹۰).

د) صالح بن عقبه از امام صادق علیه السلام نقل کرده است: «هرکس درباره امام حسین علیه السلام بیت شعری بخواند و گریه کند و ده نفر را بگریاند بهشت برای او و آنهاست. هرکس بیت شعری برای امام حسین علیه السلام بخواند و بگیرد و نه نفر را بگریاند بهشت برای ایشان است». همین طور فرمودند: «هرکس بیت شعری بخواند و بگیرد و گمان کنم فرمود خود را به گریه وادارد، بهشت از آن اوست».

این حدیث با سند «محمد بن احمد بن حسین عسکری < حسن بن علی بن

مهزیار < علی بن مهزیار > محمد بن سنان < محمد بن اسماعیل بن بزیع > صالح بن عقبه < امام صادق علیه السلام > (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۰۶) در کامل الزیارات از کتاب مزار علی بن مهزیار آمده است. همین حدیث در کامل الزیارات با سندی دیگر احتمالاً از کتاب محمد بن حسین نقل شده است (همان، ص ۱۰۵). ابن بابویه نیز این حدیث را از کتاب محمد بن یحیی بن عمران صاحب نوادر الحکمه روایت کرده است (شیخ صدوق، ۱۴۰۶، ص ۸۴).

۷. کیفیت زیارت سیدالشهدا علیه السلام و آداب آن

الف) مفضل بن عمر از امام صادق علیه السلام نقل کرده است که فرمودند: «زیارت بروید بهتر است از اینکه به زیارت بروید و زیارت بروید بهتر است از اینکه به زیارت بروید». مفضل عرض کرد: «با این کلام کمر مرا شکستید». حضرت در توضیح فرمایش ابتدایی خود فرمودند: «به خدا قسم، یکی از شما وقتی به زیارت قبر پدرش می‌رود غمگین و اندوهناک می‌رود؛ ولی به زیارت قبر مطهر آن حضرت می‌روید در حالی که با خود سفره‌ها می‌برید، نه، این طور نباید به زیارت آن جناب بروید، بلکه با حالی افسرده و حزین و گرفته زیارتش کنید».

ابن قولویه این حدیث را دو بار با سند «محمد بن احمد بن حسین < حسن بن علی بن مهزیار > علی بن مهزیار < حسن بن سعید > زرعة بن محمد حضرمی < مفضل بن عمر > امام صادق علیه السلام» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۳۰-۱۳۱) از کتاب علی بن مهزیار نقل کرده است.

ب) از ابی الیسع نقل شده است: «فردی از امام صادق علیه السلام - در حالی که من می‌شنیدم - درباره غسل زیارت قبر سیدالشهدا علیه السلام پرسید. حضرت فرمودند: نه [لازم نیست]». بین این روایت و روایات دلالت‌کننده بر فضیلت بسیار غسل

زیارت تعارضی نیست؛ زیرا این حدیث لزوم غسل را نفی می‌کند. این حدیث در کامل الزیارات با سه سند آمده است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۱۸۷). سند «محمد بن احمد بن حسین عسکری» < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < ایوب بن نوح و دیگران < عبدالله بن مغیره بجلی < ابی الیسع < امام صادق علیه السلام» بر استفاده ابن قولویه از کتاب مزار علی بن مهزیار دلالت می‌کند. دو سند دیگر نشانه استفاده ابن قولویه از کتاب مزار سعد بن عبدالله (یا احمد بن محمد و محمد بن حسین) است. طوسی نیز این حدیث را از کتاب مزار محمد بن احمد بن داود گرفته است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۵۴). او از محدثان و فقهای معاصر ابن قولویه و استاد شیخ مفید بوده است. او کتاب مزار مهمی داشته که شیخ طوسی در کتاب زیارات تهذیب از آن استفاده بسیاری کرده است. جالب آن است که بر اساس این سند می‌توان دریافت که محمد بن احمد بن داود نیز این حدیث را از مزار علی بن مهزیار گرفته و طریقتش به کتاب او «سلامة بن محمد» محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار» بوده است. ج زیارت مفصل و با مضامین عالی برای حضرت سیدالشهدا علیه السلام، ابوالفضل العباس و سایر شهدای کربلا و وداع ایشان یکی دیگر از احادیثی است که از کتاب مزار علی بن مهزیار وارد کامل الزیارات شده است. این زیارت را ابوحمزه ثمالی از امام صادق علیه السلام نقل کرده است. ابن قولویه این زیارت را در قسمت‌های مختلف تقطیع کرده و آورده است. سند همه قسمت‌های این زیارت یکسان و به این صورت است: «محمد بن احمد بن حسین عسکری و محمد بن حسن بن علی بن مهزیار < حسن بن علی بن مهزیار < علی بن مهزیار < محمد بن ابی عمیر < محمد بن مروان < ابوحمزه ثمالی» < امام صادق علیه السلام».

قسمت اول، زیارت امام حسین علیه السلام است (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۲۲-۲۴۵).

برخی از بخش‌های این زیارت ۲۴ صفحه‌ای عبارت‌اند از: دعای هنگام غسل در زمان خروج برای زیارت، دعای هنگام خروج، دعای هنگام عبور از فرات، دعای هنگام غسل زیارت، دعا‌های هنگام حرکت به سوی مرقد شریف، زیارت هنگام ایستادن کنار درب شرقی، سلام و دعای هنگام ورود به حائر، زیارت رو به قبر و پشت به قبله، زیارت هنگام استلام قبر، دعای هنگام قرار دادن گونه بر قبر، صلوات هنگام قرارگیری نزد پای حضرت، زیارت حضرت علی بن الحسین نزد پای حضرت، نماز نزد سر حضرت علیه السلام و دعای پس از نماز و زیارت سایر شهدا. قسمت دوم، وداع قبر امام حسین علیه السلام است. این زیارت وداع نیز با همان سند نقل شده و در باب ۸۴ (وداع قبر الحسین علیه السلام) حدیث دوم آمده است (همان، ص ۲۵۳-۲۵۶). قسمت سوم، زیارت قبر قمر بنی هاشم علیه السلام است که با همان سند در باب ۸۵ آمده است (همان، ص ۲۵۶-۲۵۸). قسمت چهارم، وداع قبر حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام و سایر شهداست که با همان سند در باب ۸۶ و ۸۷ آمده است (همان، ص ۲۵۸).

یکی از موضوعاتی که با شبهه و انکار مخالفان موضوع زیارت مواجه شده توجه امام به زائر، با خبر بودن ایشان از زائر و خواسته‌های او و توانایی امام در برآوردن این خواسته‌هاست. در نظرایشان معصومان در زمان حیاتشان نیز از همه چیز آگاهی نداشته‌اند، چه رسد به اینکه بخواهیم آنها را پس از مرگ دانا به اتفاقات بدانیم. از نظرایشان دلیلی بر اطلاع مردگان از احوال زندگان نداریم، بلکه اساساً اولیای خدا پس از وفات به کلی از دنیایی خبرند و هیچ اطلاعی از احوال بندگان ندارند، چه رسد به اینکه بخواهند حاجات زائران را برآورده سازند (برقی، ۱۳۸۵، ص ۴۴-۵۴). در فقرات مختلفی از زیارت امام حسین علیه السلام - که امام صادق علیه السلام به ابو حمزه ثمالی آموخته‌اند - عباراتی هست که در آنها با امام سخن می‌گوییم و ایشان را خطاب می‌کنیم؛ برای مثال در این زیارت خطاب به سیدالشهدا علیه السلام می‌گوییم: «سلام بر

توای وارث آدم برگزیده خدا و وارث نوح پیامبر خدا...» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۲۲۹). «شهادت می‌دهم که تو نماز را به پا داشتی و زکات پرداختی و امر به معروف و نهی از منکر کردی» (همان). «اگر در زمان یاری طلبی ات بدنم پاسخت راندا و زبانم وقتی تو یاری خواستی، اکنون قلب و زبان و چشم و تصمیم و میل همگی جوابشان تسلیم در برابر فرزند رسول خداست... آقای من، از همه بریده، نزد تو آمده‌ام و پدر و جدت و فرزندان تو که جانشین تو اند. قلبم تسلیم توست و نظرم پیرو شما و یاری ام اندوخته برایتان...» (همان، ص ۲۳). آیا ممکن است در زیارت مأمور شده باشیم با کسی سخن گوئیم و در ددل کنیم که نه صدایمان را می‌شنود و نه متوجه ماست؟ در بخش‌هایی دیگر از این زیارت از امام درخواست دلسوزی و مهرورزی داریم و از ایشان می‌خواهیم که ما را شفاعت کنند و از عذاب رهایی دهند؛ برای نمونه خطاب به سیدالشهدا علیه السلام عرضه می‌داریم: «ای ولی خدا، سبب آرامش و شفیع من باش. به من مهربان باش، و نجاتم باش، در آن روزی که شفاعت سودی نمی‌دهد، مگر برای آن که او بپسندد... در آن روز نجات بخشم باش که در آن هنگام جرمم بزرگ شده، وقتی که چهار ستون بدنم می‌لرزد و شنوایی ام گرفته می‌شود و در حالی که سرم به زیر افتاده است» (همان، ۲۳۶). مضامین بسیاری مانند این نشانه آن است که در کتابی اصیل - که به دست فقیهی از اصحاب امامان علیهم السلام نوشته شده - روایات مورد اعتمادی از امامان آمده است که نشان می‌دهد آن بزرگواران زنده‌اند و در حرم مطهرشان به زائر توجه دارند و به اذن خدا توانایی برآوردن حاجت دنیوی و اخروی او را دارند.

۸. نقل‌های غیر از مکتوبات علی بن مهزیار

احادیثی که در این قسمت قرار گرفتند از علی بن مهزیار نقل شده‌اند؛ اما از آنجا که شواهد کافی برای اطمینان از استخراج آنها از منابع مکتوب علی بن

مهزیار به دست نیامد، به صورت مجزا ارائه شده‌اند.

الف) علی بن مهزیار از امام جواد علیه السلام می‌پرسد: «زیارت امام رضا و امام حسین علیهما السلام کدام یک برتر است؟» امام می‌فرماید: «زیارت پدرم امام رضا علیه السلام برتر است؛ زیرا امام حسین علیه السلام را همه مردم زیارت می‌کنند، اما پدرم را جز خواص شیعه زیارت نمی‌کنند».

این حدیث را کلینی با سند «علی بن ابراهیم < ابراهیم بن هاشم > علی بن مهزیار < امام جواد علیه السلام > (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۵۸۴) نقل کرده است. با توجه به استفاده اندک کلینی از این طریق شاهد جدی برای نقل از منبع مکتوب در دست نیست. احتمال نقل شفاهی این حدیث بسیار است. ابن قولویه با سند «کلینی و علی بن حسین و دیگران < علی بن ابراهیم < ابراهیم بن هاشم > علی بن مهزیار» (ابن قولویه، ۱۳۵۶، ص ۳۰۶) آن را نقل کرده است. چه بسا منبع او نیز کتابی از علی بن مهزیار یا کافی یا نقلی شفاهی باشد. طوسی این حدیث را از کافی نقل کرده است (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۸۴). ابن بابویه نیز این حدیث را در فقیه (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۵۸۲) از علی بن مهزیار نقل کرده و در اثر دیگرش آن را با سند «محمد بن موسی متوکل < علی بن ابراهیم < ابراهیم بن هاشم > عباس بن معروف < علی بن مهزیار > آورده است (همو، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۶۱). یکی از طرق ابن بابویه به کتاب‌های علی بن مهزیار طریق عباس بن معروف است. در این طریق ابن ولید از صفار از عباس بن معروف یا سعد از احمد بن محمد از او نقل می‌کند. طریق علی بن ابراهیم از پدرش از عباس بن معروف طریق نادری است. قضاوت درباره منبع مکتوب این حدیث مشکل است. چه بسا این حدیث در آثار مکتوب علی بن مهزیار نبوده و به طور سماعی از او نقل شده یا در کتابی از علی بن ابراهیم یا پدرش بوده است.

نتیجه گیری

با توجه به دسته بندی ارائه شده می توان فهرست کتاب مزار علی بن مهزیار به این صورت ارائه کرد:

شماره	عنوان	تعداد حدیث
۱	فضیلت زیارت معصومان <small>علیهم السلام</small>	۵
۲	زیارت رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small> و وداع ایشان	۳
۳	فضیلت و اعمال مسجد رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small> و مشاهد مشرفه مدینه	۵
۴	فضیلت مسجد کوفه و تعیین قبر امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>	۷
۵	فضیلت کربلا، فرات و تربت سیدالشهدا <small>علیه السلام</small>	۷
۶	درباره شهادت سیدالشهدا <small>علیه السلام</small> و فضیلت گریه برایشان	۴
۷	کیفیت زیارت سیدالشهدا <small>علیه السلام</small> و آداب آن	۳

جدول ۱۰- فهرست احتمالی مزار علی بن مهزیار

کتاب مزار علی بن مهزیار اهوازی از کتب اصحاب امامان علیهم السلام بوده که تا زمان مؤلفان متقدم امامیه متن آنها با طرق متعدد و معتبری موجود بوده است. قسمت های بسیاری از این دو کتاب در کتب موجود امامیه (مثل کافی، فقیه، کامل الزیارات و تهذیب) با اسنادی قابل اعتماد به دست ما رسیده است. در این کتاب به اعمال اماکن مشرفه مدینه و زیارت رسول خدا صلی الله علیه و آله و زیارات امامان علیهم السلام و فضیلت زیارت ایشان پرداخته شده است. این احادیث نشانه آن است که برخلاف شبهه افکنی مخالفان زیارت، بی شک زیارت امامان، نماز و دعا بر قبرایشان و توسل به ایشان از اعمالی است که ریشه در سنت مورد قبول امامان معصوم علیهم السلام دارد.

فهرست منابع

کتاب‌ها

* قرآن کریم.

۱. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ق)، کامل الزیارات، نجف اشرف، دارالمرتضویة.
۲. — (۱۳۷۵ش)، کامل الزیارات، تهران، مکتبة الصدوق.
۳. ابن مشهدی، محمد بن جعفر (۱۴۱۹ق)، المزار الکبیر، تصحیح جواد قیومی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول.
۴. ابوغالب زراری، احمد بن محمد (۱۳۶۹ش)، رساله ابی غالب الزراری إلى ابن ابنه، قم، مرکز البحوث والتحقیقات الإسلامية، چاپ اول.
۵. برقی قمی، سید ابوالفضل (۱۳۸۵ش)، خرافات وفور در زیارات قبور، نسخه pdf در سایت [/https://aqeedeh.com](https://aqeedeh.com).
۶. خوئی، ابوالقاسم (۱۴۰۳ق)، معجم رجال الحدیث، قم، منشورات مدینة العلم.
۷. شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۶ش)، الامالی، تهران، کتابچی، چاپ ششم.
۸. — (۱۴۱۳ق)، من لایحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
۹. — (۱۳۹۸ق)، التوحید، قم، دفتر انتشارات اسلامی (جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)، چاپ اول.
۱۰. — (۱۴۰۶ق)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم، دار الشریف الرضی، چاپ دوم.
۱۱. — (۱۳۶۲ش)، الخصال، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول.
۱۲. — (۱۳۹۶ق)، فضائل الأشهر الثلاثة، قم، کتاب فروشی داوری، چاپ اول.
۱۳. — (۱۳۸۵ق)، علل الشرائع، قم، کتاب فروشی داوری، چاپ اول.
۱۴. — (۱۳۷۸ق)، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تهران، نشر جهان، چاپ اول.
۱۵. — (۱۳۹۵ق)، کمال الدین و تمام النعمة، تهران، اسلامیة، چاپ دوم.
۱۶. — (۱۴۰۳ق)، معانی الاخبار، قم، دفتر انتشارات اسلامی (جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)، چاپ اول.
۱۷. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۲۰ق)، فهرست (فهرست کتب الشیعة و أصولهم و أسماء المصنفین و أصحاب الأصول)، قم، ستاره.
۱۸. — (۱۳۷۳ش)، الرجال، قم، مؤسسة النشر الاسلامی التابعة لجامعة المدرسین بقم المقدسة.
۱۹. — (۱۴۰۷ق)، تهذیب الأحکام، تهران، دارالکتب الإسلامیه.
۲۰. عمادی حائری، سید محمد (۱۳۹۴ش)، بازسازی متون کهن حدیث شیعه، قم، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، چاپ دوم.
۲۱. غلامعلی، مهدی (۱۳۹۵ش)، سندشناسی

۳۱. نجاشی، احمد بن علی (۱۳۶۵ش)، الرجال (فهرس اسماء مصنفی الشيعة)، قم، مؤسسه النشر الاسلامی التابعة لجامعة المدرسين بقم المشرفة.
۳۲. یاقوت حموی بغدادی، یاقوت بن عبدالله (۱۹۹۵م)، معجم البلدان، بیروت، دارصادر، چاپ دوم.
- مقالات و پایان نامه ها**
۳۳. پهلوان، منصور؛ طارمی راد، حسن؛ سهیلی، محمدحسین (۱۳۹۶ش). «بازسازی کتاب الحج معاویة بن عمار و ارزبایی طرق روایت آن با تأکید بر احادیث زیارت»، پژوهش های قرآن و حدیث، س ۵، ش ۱، ص ۳۳-۵۹.
۳۴. سهیلی، محمدحسین (۱۳۹۵ش)، اعتبارسنجی کامل الزیارات ابن قولویه با تأکید بر زیارات پایان نامه، مقطع دکتری، پژوهشکده نهج البلاغه، رشته علوم قرآن و حدیث.
۳۵. معارف، مجید؛ قربانی زرین، رضا (۱۳۸۸ش)، «مشایخ اجازه در اسناد الکافی»، نشریه علوم حدیث، س ۱۴، ش ۱، ص ۶۸-۸۴.
۳۶. ملکی تراکمه ای، محمود (۱۳۹۶ش)، «بازبایی و اعتبارسنجی آثار علی بن مهزیار با تکیه بر بخش اصول کتاب الکافی»، حدیث حوزه، س ۷، ش ۱، ص ۴۵-۶۸.
- رجال کاربرد ی با شیوه بررسی اسناد، قم، مؤسسه علمی-فرهنگی دارالحدیث، چاپ چهارم.
۲۲. کشی، محمد بن عمر (۱۳۴۸ش)، اختیار معرفة الرجال، خلاصه شیخ طوسی، مشهد، انتشارات دانشگاه مشهد.
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق)، الکافی، قم، دارالحدیث، چاپ اول.
۲۴. — (۱۴۰۷ق)، الکافی، تهران، دارالکتب الإسلامية، چاپ چهارم.
۲۵. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم.
۲۶. مددی، سید احمد (۱۳۹۳ش)، نگاهی به دریا (جلد اول)، قم، مؤسسه کتاب شناسی شیعه، چاپ اول.
۲۷. مدرسی طباطبایی، سید حسن (۱۳۸۶ش)، میراث مکتوب شیعه از قرن نخستین هجری، ترجمه سید علی قرایی، قم، نشر مورخ، چاپ اول.
۲۸. معارف، مجید (۱۳۸۸ش)، مباحثی در تاریخ حدیث، تهران، نیا، چاپ اول.
۲۹. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق)، کتاب المزار، قم، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.
۳۰. مهروش، فرهنگ (۱۴۰۰ش)، تاریخ انگاره شیعی زیارت بر پایه بازسازی کتاب المزار اشعری، تهران، دانشگاه امام صادق علیه السلام، چاپ اول.